

פרשת מסעי: לטוב בעיניהם תהיינה לנשים

א. הותרו שבטים לבוא זה בזה

אחרי שבנות צלפחד פנו אל משה בבקשה לאפשר להן לרשת את נחלת אביהן כדי שלא יגרע שם אבינו מתוך משפחתו, קיבל הקב"ה את טענתן והורה למשה שהבנות יירשו את אחוזת אביהן (במדבר כז א – יא). בעקבות זאת, קרבו ראשי האבות של משפחות השבט והביעו חשש, שאם בנות צלפחד תנשאנה לגברים משבט אחר, תעבור הנחלה אל השבט האחר, ושוב תגרע מנחלת מטה אבותם, נחלת שבט מנשה בן יוסף (לו א – יא). משה רבנו, על פי ה', חידש הוראה מיוחדת: 'זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד לאמר, לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים' (לו ו). הוראה זו הפכה להוראה כללית לכל הבנות שלא היו להן אחים וירשו את נחלת אביהן. בת שירשה נחלה היתה חייבת להנשא לבן השבט, ככתוב: 'וכל בת יורשת נחלה ממתות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו' (לו ז).

חז"ל דרשו מן המלים 'זה הדבר', שמדובר היה בהוראת שעה מיוחדת לדור נוחלי הארץ, אולם לאחר שחולקו הנחלות והסתיימה ההתנחלות בארץ, הותרו שבטים לבוא זה בזה'. היתר זה, להתערבות השבטים בנישואין, נחשב לאחד מגורמי השמחה של ט"ו באב: 'יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה' (תענית ל ב).

אף על פי שהגבלת הנישואין לא חלה מעולם על כלל השבטים, אלא רק על בנות יורשות נחלה, נחשבת הסרת מגבלת הנישואין מעל הבנות הללו כהותרו שבטים לבוא זה בזה' באופן כללי, וכעילה לשמחה. נראה, שעצם העובדה שקיימת מגבלה כלשהי, גם על קבוצה קטנה יחסית של נשים, מלהנשא לכל הנראה בעיניהן, ובמקביל, קיומה של מגבלת נישואין בין השבטים, ולו מזערית – עובדה זו היא מטרד שראוי לציין את הסרתו בחגיגות ט"ו באב.

כמה רחוקה הגישה הזאת מן התפיסות היחסניות והעדתיות שהתפשטו במשך הדורות והגבילו את בנות ובני ישראל מלהנשא 'לטוב בעיניהן'. קהילות שחייבו את ילדיהן להנשא לטוב בעיני ההורים, הרבנים, ראשי העדה ויחסי המשפחה. עם קיבוץ הגלויות בארץ ישראל, התרבו ב"ה 'נישואי התערבות' בין העדות ובין יוצאי הפזורות השונות, התרופפו השיקולים של הייחוס וניתן משקל יתר לדעתם של הצעירים והצעירות, המבקשים להנשא 'לטוב בעיניהם'. את זאת יש לחגוג בט"ו באב, יחד עם העניינים החשובים האחרים של היום הזה. נפלא הדבר, שהחתם-סופר (שו"ת חלק ה', השמטות סימן קפח), מגדולי הלוחמים לשימור המנהגים, פסק להתיר שינוי מנהגים כאשר שתי קהילות, ספרדית ואשכנזית, התערבו זו בזו, כלל בכך גם בני זוג מקהילות שונות הנישאים זה לזה, ובעיניו כלול דבר זה באותה שמחה של 'הותרו שבטים לבוא זה בזה'. אין כאן המקום לדון בכללי שינויי המנהג, מי ישנה מנהגו ובאילו תנאים, אולם עצם העובדה ש'הותרו שבטים לבוא זה בזה' התפרש לו לחתם-סופר כמקור חיובי גם לנושא של שינויי המנהגים הוא חידוש מופלא.

ב. לטוב בעיניהם תהיינה לנשים

לפי פשוטו של מקרא (רשב"ם) גם בנות צלפחד עצמן נדרשו להנשא רק לבני שבטן. ככתוב: 'לטוב בעיניהם תהיינה לנשים, אך (כלומר, בתנאי ש) למשפחת אביהן תהיינה לנשים'. ואכן, כך נהגו הבנות ונישאו לבני דודיהן. אבל בגמרא נאמר אחרת: "אמר רב יהודה אמר שמואל, בנות צלפחד הותרו להנשא לכל השבטים, שנאמר: 'לטוב בעיניהם תהיינה לנשים', אלא מה אני מקיים 'אך למשפחת אביהן תהיינה לנשים' – עצה טובה השיאן הכתוב שלא תנשאנה אלא להגון להן'. (בבא בתרא קכ א)

בעל תורה תמימה תמה תמיהה כפולה, ראשית, מפני מה הוציאו האמוראים את הכתוב מפשוטו והסיקו שבנות צלפחד הותרו להנשא לכל השבטים, ושנית, אם אכן היה איסור שכזה על כל בת יורשת נחלה בדור ההתנחלות, מדוע דווקא בנות צלפחד נפטרו מן החובה הזאת והותר להן להנשא 'לטוב בעיניהן'? את השאלה הראשונה הוא פותר תוך שימוש בעקרונות מדרשיים המחייבים את הדרשה הזאת. אולם הנימוק שהוא מציע להיתר המיוחד שניתן לבנות צלפחד, כפי שכתב כבר האור החיים לפניו, הוא 'מפני שחשובות היו ... לכן כדאות היו שתחשבנה בזכות מיוחד'. (תורה תמימה לבמדבר לו, הערה ז', והשוו להעמק דבר כז ז).

יתכן שנשים פשוטות, שאינן 'חכמניות' ו'צדקניות' יכולות לסבול את ההגבלה להנשא רק לבני השבט, אולם נשים בנות-מעלה זכאיות להנשא 'לטוב בעיניהן'.

כמה רחוקה התפיסה הזאת מן הדעות הרווחות במקומות מסוימים שיש לצפות מאשה להסכים 'להתפשר' על פחות מ'הטוב בעיניהן'. המגבות את הדרשה הזאת בסיסמה 'טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו' (שכביכול

טוענת שכל אשה אמורה לרצות להנשא בכל מחיר ולכל אחד) או הדורשת מנשים למהר ולהנשא כדי לקיים אינטרסים לאומיים וחברתיים שונים כדוגמת ריבוי ילודה.

בהקשר זה ראוי להביא גם את הערתו של ר' מרדכי הכהן, בעל פירוש 'שפתי כהן' על התורה: "לטוב בעיניהם. היה לו לומר 'לטוב בעיניהן' כי הוא מדבר עם הנקבות, אבל לפי שדרך הזכר לחזר אחר הנקבה, שנאמר: כי יקח איש אשה ולא אשה איש. אבל אלו שהן צדקניות והן גדולות יותר ... אין גנאי להן שיהיו במקום זכר, והן יקחו האיש אשר יבחרו, כי ודאי לא יבחרו אלא בטוב, זהו לטוב בעיניהם". (שפתי כהן במדבר לו ו)

יהיה מי שיאמר שכל מה שנאמר בבנות צלפחד אינו אמור אלא בצדקניות וחכמות, לענ"ד נראה, שדברים אלו לא נאמרו כדי למעט את כל הנשים האחרות, אלא להציב את הרף הגבוה, הרמה שאליה צריכות לשאוף כלל הנשים וכלל החברה ומערכת החינוך בהציבה את הציפיות והמגמות של הבנות – והבנים - בדרכן להקמת משפחה בישראל.

חזק חזק ונתחזק